

УДК 343.3/.7+343.5/.9

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.56>**Андрій Ополінський,***аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Університету державної фіскальної служби України*

ТИПОЛОГІЯ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНА У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кризові явища в сучасній ринковій економіці зумовили нарощування в суспільстві криміногенного потенціалу. Поляризація рівня життя, виникнення нових і діаметрально протилежних моральних цінностей і життєвих орієнтирів – все це зумовило виняткову складність кримінальної ситуації в Україні. У цих умовах особливого значення набувають питання, пов'язані зі зміцненням системи національної безпеки, зокрема і безпеки економічної, орієнтованої на забезпечення стабільного розвитку суспільства і держави, їх захищеності від кримінальних загроз.

Однією з відносно нових для української кримінологічної дійсності загроз виступає феномен протиправного заволодіння майном юридичних осіб, іменованій у побуті рейдерством. Це економічне за своєю суттю і кримінальне за формою і змістом явище останніми роками отримало досить широке поширення в Україні. З 2014 року кількість рейдерських захоплень в Україні щороку зростала. Лише 2017–2018 роки показали децю кращу динаміку. Згідно з даними компанії “Opendatobot” від початку 2019 року в Україні відбулося понад 200 рейдерських захоплень, проте найбільша їхня кількість сталася у 2017 році, коли зловмисники за рік незаконно заволоділи 724 підприємствами [1].

Отже, відбувається черговий для українських економічних відносин кримінальний перерозподіл власності. Кримінальна діяльність злочинних груп у різних формах заволодіння майном юридичних осіб (рейдерства) згідно з оцінками експертів приносить зловмисникам доходи, порівняні з бюджетом деяких суб'єктів господарювання України [2]. Цим завдаються величезні збитки промисловим підприємствам, установам, приватним організаціям і, зрештою, економічному прогресу України в цілому. Рейдерство називають економічною злочинністю, економічним бандитизмом, адже протиправні заволодіння можуть повністю знищити малий і середній бізнес, якщо таким злочинам не будуть протиставлені превентивні заходи законодавчого і правозастосовного характеру.

Ключові слова: рейдерське захоплення, злочинні організації, кримінальна відповідальність, підприємницька діяльність, протидія рейдерству.

Постановка проблеми. Сьогодні існує досить велика кількість факторів, які не дозволяють ефективно захищати інтереси господарюючих суб'єктів від протиправного заволодіння, про що наочно свідчить значна судова практика. Неefективність наявних механізмів захисту прав власників у разі протиправного заволодіння їхнім майном не тільки зводить нанівець можливість ефективного розвитку господарюючих суб'єктів незалежно від напрямів їх діяльності, але й не дозволяє гарантувати право власності, що серйозно дестабілізує господарський обіг. В результаті це негативно впливає на розвиток економіки в цілому і формування сприятливого інвестиційного клімату. Про реальну масштабність розповсюдження рейдерської активності свідчить створення в Україні Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню

підприємств, що діє при Кабінеті Міністрів України. Члени Уряду України визнали, що в державі існують проблеми у галузі ведення бізнесу, зокрема незаконне захоплення підприємств – рейдерство [3].

У 2014 році питання протиправного заволодіння майном юридичних осіб (рейдерства) стало об'єктом уваги вищих державних органів. Уряд України одним з напрямів своєї діяльності у сфері забезпечення національної безпеки визначив здійснення комплексу заходів з протидії кримінальним захопленням майнових комплексів, що завдають значної шкоди економіці України і мають великий суспільний резонанс [4].

Проблеми застосування кримінально-правових засобів охорони відносин у сфері економіки в цілому і в сфері підприємництва зокрема висвітлені в монографічних, в тому числі дисертаційних, і інших дослідженнях

таких вчених, як І. Богатирьов, О. Бурбело, З. Варналій, І. Вінокур, В. Вітлінський, Б. Грек, Н. Кричевський, А. Кіреєв, В. Мисливий, С. Молодецький, В. Філімонова. Аналіз наукової та спеціальної літератури виявляє очевидний дефіцит кримінологічних досліджень проблеми протиправного заволодіння майном юридичних осіб (рейдерства), хоча результати досліджень можуть становити інтерес як для кримінального, кримінально-процесуального, цивільного права, так і для інших галузей права. Викладене свідчить про необхідність проведення поглибленого наукового аналізу проблеми.

Метою дослідження є отримання нового кримінологічного знання про тенденції і закономірності розвитку рейдерства в Україні, розробка на основі цих знань заходів, спрямованих на оптимізацію попередження злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають з приводу вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації і їх запобіганням правоохоронними органами. Предметом дослідження є типологія осіб, які вчиняють рейдерські захоплення, стан і перспективи попереджувальної діяльності правоохоронних органів щодо протиправного заволодіння майном юридичних осіб (рейдерства).

Виклад основного матеріалу. У структурі економічної злочинності у вітчизняному просторі останніми роками значного поширення набуло незаконне привласнення чужого бізнесу, тобто рейдерство. Як відзначає З. Гбур, через практику рейдерських захоплень пройшла економіка майже всіх розвинених країн світу, страждають від неї і країни, що розвиваються, у тому числі й Україна. Чинним законодавством України не всі правовідносини, що виникають у процесі господарської діяльності, врегульовані належним чином. Це дає змогу деяким суб'єктам господарювання вчиняти протиправні дії – незаконно відбирати за допомогою шахрайських схем майно у власників, дестабілізувати нормальні ринкові взаємини і процес виробництва [5, с. 14].

У фаховій термінології Міністерства внутрішніх справ України рейдерство – це силове захоплення спірних підприємств, у тому числі й на виконання відповідних судових рішень на користь тих чи інших власників [6].

Фахівці Служби безпеки України рейдерство розуміють як протиправне захоплення акціонерних товариств (у тому числі

й з державною часткою власності) сторонніми комерційними структурами через міноритарних акціонерів, котрі діють на їх користь.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про схвалення Декларації цілей та завдань бюджету на 2008 рік (Бюджетної декларації)» рейдерство визначене як відчуження державного майна та корпоративних прав поза процесами приватизації, протиправне захоплення підприємств [7]. Тобто термін «рейдерство» в загальноприйнятому розумінні означає протиправні дії, спрямовані на придбання і встановлення контролю над активами юридичної особи та/або підпорядкування і обмеження її діяльності всупереч волі власника під будь-якою загрозою. Спроби встановити контроль можуть здійснюватися зацікавленими особами ззовні або зсередини підприємства. Як правило, цей поділ умовний і існує тільки на початковому етапі. Пізніше відбувається змішання позицій, тобто зовнішні агресори шукають (і, як правило, знаходять) джерела інформації та дієвих помічників всередині підприємства, а внутрішні агресори прагнуть посилити свої позиції та заручитися підтримкою ззовні. Рейдерство є важко доведеним й інтелектуальним видом злочинів, поширеним в різних країнах. У країнах з перехідною економікою незаконний переділ власності має системний характер і є значною загрозою.

Успіх протиправного заволодіння майном юридичних осіб багато в чому залежить від дій безлічі осіб, а також їх формальних і неформальних груп. Будь-яка особа або група осіб, що впливає на результат рейдерського проекту, може називатися учасником проекту незалежно від того, в чий інтерес (загарбника або жертви) діє даний агент. До числа основних учасників проекту ми відносимо рейдерів і осіб, під контролем яких перебуває привабливий для агресора актив. Одразу хотілося б відзначити, що рейдер – найманий професіонал, який використовує, як правило, кримінальні методи заволодіння чужою власністю (приватною, державною), такі як підробка документів, фальсифікація судових рішень, знищення реєстру, тобто все, що дозволяє захопити контрольний пакет акцій, ліквідні активи, товари, немайнові активи підприємства. Також рейдери використовують такі способи, як розмивання пакетів акцій через нові емісії, розкрадання акцій, створення паралельних рад директорів, корупційність суддів, співробітників силових структур і чиновників, чорний PR. Мета рейдера – захопити ліквідні активи підприємства на замовлення загарбника для подальшої їх ліквідації або інвестування у інші проекти.

Експерти поділяють рейдерів за характером використання незаконних і неринкових інструментів, захоплення власності, розрізняють їх за колективністю дій (одинаки, взаємопов'язані групи рейдерів – злочинні організації), за суб'єктами (приватне і державне рейдерство), за спрямованістю (інвестиційне та ліквідаційне), за технологіями (домінування силових інструментів або корпоративних технологій) [8].

Вивчивши типології рейдерів, ми хочемо запропонувати таку класифікацію.

Тип 1. Новий підприємницький клас (або рейдери-замовники). Це, як правило, люди, які отримали гарну освіту, які тямлять в юриспруденції, психології та, безумовно, сучасному законодавстві, а також добре знають про його недоліки. Це впевнені в собі і дуже ціннісні люди, які прагнуть до досягнення своєї мети будь-якими шляхами. Вони володіють досить значним капіталом, тому що ті захоплення, які вони вже провели, дозволили їм нажити тисячі відсотків прибутку.

Тип 2. «Білі комірці» кримінального співтовариства. Це ті, хто «вижив» у 90-і роки. Вони абсолютно закриті і не прагнуть стати публічними. Ці рейдери хочуть володіти магазином (мережею магазинів, заводом, землею тощо), вони знають, що з цією власністю робити, у них завжди є покупці на ці активи. Люди цього типу зазвичай володіють механізмами впливу на судову і виконавчу владу, на правоохоронні органи. Часто це колишні співробітники правоохоронних органів.

Тип 3. Виконавці. Представники даного типу – молоді люди 23–30 років, які приїхали з провінції до великих міст, у яких немає ніякої власності, ніякого майна, ніяких перспектив і майже ніякої освіти. За 1500–3000 доларів (умовно), які вони отримають, вони палитимуть і будуть вбивати.

Тип 4. Виконавці-професіонали. Вони знають, як трансформувати абсолютно незаконні дії в квазізаконну форму. Це професійні рейдери, які епізодично виконують такі дії і знають, чим усе завершиться. Коли знадобиться судове рішення, що залежить від виконавчої влади, вони знають, які правоохоронні органи потрібно залучати, які можливі конфлікти інтересів. Це професіонали, які мають досвід.

Тип 5. Державні чиновники. Найпоширеніший в даний час тип рейдера – це державний чиновник. Експерти переконані, що вже давно сформувалося поняття державного рекету. Сьогодні абсолютно чітко можна говорити про державне рейдерство, тому що на чолі стоїть державний апарат, державні компанії, державні міністерства, агентства, дочірні структури агентств, які все підгорта-

ють під себе. Як додаткові учасники проекту рейдерами або стороною, яка зазнає атаки, можуть бути залучені як окремі особи, так і їх групи – політики, представники суддівського корпусу, засобів масової інформації, різних державних служб і відомств тощо [9].

Основна ланка злочинного об'єднання – група юристів (адвокатів), що мають економічну спрямованість, досвід судової і слідчої практики, зв'язки в судових, виконавчих і правоохоронних органах. Дана група вивчає інформацію про об'єкт, інтерес до якого проявив замовник, виявляє порушення, допущені в ході акціонування (приватизації) поточної господарської діяльності, реєстрації емісії акцій, які можуть бути використані при здійсненні превентивного цивільно-правового та кримінально-правового переслідування власників та керівників захопленої юридичної особи. Визначаються слабкі місця майбутньої жертви і складається план дій зі здійснення захоплення юридичної особи. Розраховується бюджет, необхідний для планованих заходів, в який включаються витрати з оплати так званих послуг представників владних структур. З огляду на це група має чіткий поділ функцій, у ній є фахівці, що відповідають за взаємодію з судовими органами, прокуратурою, органами поліції, податковою службою. Окремо готується і здійснюється так звана PR-акція, тобто підготовка громадської думки шляхом висвітлення в засобах масової інформації ситуації навколо захопленого суб'єкта у вигідному для загарбників світлі. Для цього на постійній основі залучається відповідне агентство. Рейдерська операція завершується силовим захопленням юридичної особи, для чого залучається приватне охоронне підприємство. Діяльність даного підприємства оплачується з коштів замовника, але може контролюватися і підтримуватися через ліцензійно-дозвільні служби органів внутрішніх справ. Усі зазначені учасники події залучаються тільки в той момент, коли настає стадія їх діяльності, тому за наявності доказів слідство має право кваліфікувати дані діяння як діяльність злочинного угруповання.

Як вже було зазначено, відмінною рисою такого явища, як протиправне заволодіння майном, є та обставина, що в ролі об'єкта заволодіння майном може виступати як суб'єкт господарської діяльності, який має певні фінансові труднощі і перебуває в кризовій ситуації, так і абсолютно успішний суб'єкт.

Визначальними в такому разі будуть такі фактори:

– наявність у юридичної особи-цілі ліквідних активів (майнового комплексу);

- наявність налагоджених виробничих, торгових процесів;
- наявність неврегульованих конфліктів серед засновників (учасників), акціонерів;
- зневага механізмів забезпечення інформаційної прозорості діяльності юридичної особи-цілі.

Згідно з оцінками фахівців основні витрати під час протиправного захоплення йдуть саме на підкуп суддів і представників правоохоронних органів.

У доповнення до наведеного слід вказати на деформацію судової системи і процесуального законодавства, в силу чого досить великою є ймовірність корумпованості суддів. Агресор використовує органи влади для досягнення таких цілей, як збір інформації стосовно юридичної особи-цілі, чинення тиску на менеджмент юридичної особи-цілі і її акціонерів, створення різних проблем для юридичної особи-цілі, спрямованих на ускладнення її нормальної економічної діяльності. Аналіз типових схем здійснення рейдерського захоплення показує, що державні органи відіграють надзвичайно важливу роль в їх реалізації.

Правоохоронні органи мають повноваження, що дозволяють здійснювати серйозний вплив на юридичних та фізичних осіб. Типовий приклад впливу на фізичну особу (власника) – незаконне застосування запобіжного заходу – арешту – відносно фізичної особи у кримінальній справі, порушеній проти інших осіб, на підставі рапортів чи інших сфабрикованих документів з метою обмежити можливості особи щодо захисту своїх майнових інтересів. Перебуваючи не на волі, фізична особа стає підконтрольною, а у рейдерів з'являється більше можливостей для проведення дій з дестабілізації діяльності компанії і перехоплення ініціативи та фактичного контролю над компанією. Типовий приклад впливу на юридичну особу в рамках розслідування кримінальної справи такий: фабрикуються підстави для проведення слідчих дій (обшуку, виїмки) з метою блокування і зупинки діяльності компанії шляхом вилучення, накладення арешту на кошти виробництва та порушення офіційного документообігу.

Ще одна причина рейдерства – корумпованість органів влади у сфері контролю державної реєстрації. Коруція в цих органах набула системного характеру та сприймається сьогодні вже просто як елемент суспільної реальності, як форма своєрідного суспільного договору. Негативний вплив має також недосконала система державних реєстрів (відкритість відомостей, що містяться в державних реєстрах, їх технічна недоско-

налість, відсутність надійного захисту входу, відсутність обміну даними між державним реєстратором і технічним адміністратором через надійні канали передачі даних). Такий побічний елемент демократії, як відкритість даних, негативно впливає на збереження нотаріальної таємниці, надає можливість через шахрайські дії процвітати рейдерству, оскільки в реєстрах містяться всі відомості щодо особи та майна, необхідні для підготовки фальшивих документів, на підставі яких відбуваються такі незаконні реєстраційні дії. На скасування цих дій потрібні роки судових процесів, у яких буде зовсім не просто довести недостовірність документів, що стали підставою для проведення реєстраційної дії [9].

У процесі рейдерського захоплення суд виконує функцію легалізації. Під легалізацією в цьому контексті розуміється отримання офіційних документів, які засвідчують право власності, тобто формальне визнання права власності, наприклад, отриманого за підробленими документами. У схемах протиправних захоплень можуть бути задіяні суди всіх інстанцій – арбітражні, світові, загальної юрисдикції, кримінальні, третейські.

Основні потреби рейдера і законного власника відносно дій державних органів принципово різняться. Це розрізнення має враховуватися при виробленні конкретних заходів (як законодавчих, так і правозастосовних) з протидії рейдерським захопленням. Через недостатність законодавчого закріплення інструментів захисту прав власності та гостру терміновість необхідності прийняття захисних заходів законні власники для порятунку свого майна змушені часто вдаватися до корупційних механізмів, щоб забезпечити роботу системи для свого захисту. Очевидно, що механізми захисту прав власності повинні бути чітко визначені законом. Крім того, висловлювана окремими експертами думка про те, що узаконення цих механізмів призведе до використання рейдерами їх під час захоплень, не має під собою підстав, адже механізми захисту прав власності мають своєю метою блокування і перехоплення ініціативи у рейдера, що суперечить сутності рейдерської діяльності.

Висновки

Попередження злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном юридичних осіб, передбачає, зокрема, декриміналізацію економічних відносин. Це вимагає постійної уваги і відповідального ставлення, починаючи з роботи над удосконаленням українського законодавства і закінчуючи моніторингом правозастосовної діяльності,

здійснення системи економічних, організаційних, правових, технічних, виховних та інших заходів, спрямованих на зниження дії обставин, що зумовлюють вчинення даних злочинів.

З огляду на системність попереджувальних заходів можна виділити низку заходів, спрямованих на вдосконалення державної політики з протидії протиправному заволодінню майном юридичних осіб (рейдерству).

Основні завдання включають в себе систему індивідуальних заходів впливу на криміногенні чинники, попередження злочинної поведінки потенційних порушників кримінального законодавства, попередження злочинів у сфері, пов'язаній з протиправним заволодінням майном юридичних осіб (рейдерством), а також попередження здійснення нових злочинів особами, які вже порушили відповідні правові приписи, встановлені кримінальним законодавством. Отже, боротьба з рейдерством – це комплексний захід, який має йти за такими основними напрямками:

– боротьба з корупцією в цілому (антикорупційне законодавство і спеціальні оперативні заходи);

– внесення поправок в цивільне і процесуальне законодавство. Вони повинні бути спрямовані на виключення більшості схем рейдерських захоплень;

– створення особливих антирейдерських структур, які б змогли ефективно протистояти незаконним захопленням. Ці структури повинні бути як державними, так і громадськими.

Актуальне значення в плані запобігання злочинам мають такі загальносоціальні заходи, як стабілізація політичної та економічної ситуації, забезпечення рівного правового захисту суб'єктів економічної діяльності тощо.

Список використаних джерел:

1. Щороку в Україні відбувається близько чотирьохсот рейдерських захоплень. «*Open-databot*». 24.06.2019 р. URL: [https://](https://opendatabot.ua/blog/336-raiders-2019)

opendatabot.ua/blog/336-raiders-2019 (дата звернення: 19.11.2019).

2. Бутенко Н.В. Розподіл продукції в умовах застосування синергетично-інституціональної концепції управління партнерськими відносинами. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 2. С. 101–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_2_26.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

4. Економічна безпека підприємства в умовах рейдерських загроз: колективна монографія / О.А. Бурбело, С.К. Рамазанова, О.М. Заєць, Т.С. Гудіма, О.М. Кузьменко / за наук. ред. О.А. Бурбело, С.К. Рамазанова. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 285 с.

5. Гбур З.В. Сутність рейдерства та його вплив на формування економічної безпеки держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2017. Вип. 2. С. 13–22.

6. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством: метод. рекомендації / Ущиповський В.Ф., Сахарова О.Б., Лопатін С.І. та ін. Київ: Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2007. 63 с.

7. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань захисту прав інвесторів, протидії незаконному поглинанню та захопленню підприємств: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2007 р. № 257. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2007-%D0%BF>.

8. Ступницький В.В., Ступницька Н.І., Срібна Є.В. Політико-економічні аспекти вітчизняного рейдерства. *Modern Directions Of Theoretical And Applied Researches '2013 SWorld 19–30 March 2013*. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013>.

9. Оніщук О. Обережно – рейдерство! Як захистити державні реєстри та майно? *Юридична газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/oberezhno--reyderstvo-yak-zahistiti-derzhavni-reestri-ta-mayno.html> (дата звернення: 19.11.2019).

The crises of the modern market economy have led to an increase in criminogenic potential in society. The polarization of the standard of living, the emergence of new, sometimes diametrically opposed moral values and life orientations – all this has led to the exceptional complexity of the criminal situation in Ukraine. In these circumstances, issues related to strengthening the national security system and, above all, the security of the economic, oriented towards the stable development of society and the state, their protection against criminal threats, are of particular importance.

One such relatively new threat to the Ukrainian criminological reality is the phenomenon of unlawful seizure of property of legal entities, named in the life of raiding. This economic, in its essence, and criminal in form and content phenomenon in recent years has become quite widespread in Ukraine. Since 2014, the number of raider hikes in Ukraine has increased every year and in 2017-2018 only showed slightly better dynamics. According to "Opendatabot", since the beginning of 2019, there have been more than 200 raider hijackings in Ukraine, with the largest number occurring in 2017, when 724 businesses were illegally taken over by malicious users in the year [1].

Thus, there is another for Ukrainian economic relations, criminal redistribution of property. Criminal activity of criminal groups in various forms of seizure of property of legal entities (raiding) according to experts' estimates brings them income compared to the budget of some economic entities of Ukraine [2]. This causes huge losses to industrial enterprises, institutions, private organizations and, as a result, to the economic progress of Ukraine as a whole. Random raiding is called economic crime or economic banditry, because unlawful seizures can completely destroy a small and medium-sized business if it is not opposed to preventive measures of legislative and enforcement nature.

Key words: raider capture, criminal organizations, criminal responsibility, business activity, counteraction to raiding.

